

The Issue of Ruling with Allah's Provisions: In Specific to the 44th, 45th, and 47th Verses of Surah al-Mā'ida

Nasi Aslan ^{1,a,*}, Derviş Dokgöz ^{2,b}

¹ Çukurova University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Adana/Turkiye

² Çukurova University, Faculty of Theology, Department of Tasawwuf, Adana/Turkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 26/07/2023

Accepted: 30/10/2023

Published: 15/12/2023

Pub Date Season: Aralık

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement:

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Author Contribution Declaration:

Conceiving the Study Author-1

(%55) - Author-2 (%45)

Data Collection Author-1 (%60) -

Author-2 (%40)

Data Analysis Author-1 (%40) -

Author-2 (%60)

Writing up Author-1 (%45) -

Author-2 (%55)

Submission and Revision

Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

ABSTRACT

At the end of the verses 44th, 45th, and 47th of the Surat al-Mā'ida, it is seen that those who do not judge by what Allah has revealed are described as unbelievers, oppressors, and fāsiqs with the general expression. Especially in verse 44th of the surah, the fact that those who do not judge by Allah's revelations are characterized as misbelievers has been a subject of debate since the early period. Many different opinions have been expressed by the mufassirs about who are included in this scope, who are the addressees of the verse, whether the "kufr" here is blasphemy in the form of denying Allah and leaving the religion, or is it a different type of "kufr". As it is understood from the information in the sources regarding the asbāb al-nuzūl of these verses were revealed as the Jews destroyed the provisions set by Allah in the Torah, changed them with various ways, and discriminated between people in various ways and applied them. With the relevant verses in Sūrah al-Mā'ida, all these injustices, lawlessness, and unfairness were made away and the Jews who committed them were strongly criticized. In this regard, it is seen that some commentators have devoted themselves to the reason for the verdict of the relevant verses and interpreted the characterizations in the verse as infidels, cruel, and fāsiqs as covering only the Jews who committed these acts. However, even if the information about the contents of the relevant verses shows that these verses are about the Jews, this does not mean that the scope of the verse should be limited to them. Because both the universality of the messages of the Qur'an in general and the fact that the address in the verses came in a public way do not allow these provisions to be allocated only to a certain group. In addition, according to the rules of istinbat, the fact that the reason for making a religious provision is specific does not prevent the generalization of it. When considered within the framework of the principles we have explained, it becomes clear that narrowing down the provisions of the verses by allocating them only to a certain group is not a correct approach. In this article, it is aimed to draw attention to the richness of meaning that emerges when the relevant verses are evaluated in terms of the types of indications in the fiqh method. When the verses within our subject are evaluated in terms of the types of indications, it is seen that these verses indicate that the implementation of a provision in force cannot be avoided. In the relevant verses, it's concluded that important principles and rules of law such as the realization of justice, the rule of law, equality before the law, no one's being privileged in the sight of the law, the powers of the head of state are limited, that there is no place for ijtiḥād where Allah's clear judgment exists.

Keywords: Islamic Law, Allah's Provisions, Surah al-Mā'ida, Rule of Law, Equality Before the Law.

Allah'ın Hükümleriyle Hükmetme Meselesi: Maide Suresi 44., 45. ve 47. Ayetler Özeline

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 26/07/2023

Kabul: 30/10/2023

Yayın Tarihi: 15/12/2023

Yayın Sezonu: Aralık

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yazar Katkı Beyanı

Çalışmanın Tasarlanması Yazar-1 (%55) - Yazar-2 (%45)

Veri Toplanması Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)

Veri Analizi Yazar-1 (%40) - Yazar-2 (%60)

Makalenin Yazımı Yazar-1 (%45) - Yazar-2 (%55)

Makale Gönderimi ve Revizyonu Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)

ÖZ

Mâide suresi 44, 45 ve 47. ayetlerin sonunda umum sîgasıyla, “Allah’ın indirdikleriyle hükmetmeyenlerin kâfirler, zâlimler ve fâsıklar” olarak nitelendiği görülmektedir. Özellikle surenin 44. ayetinde Allah’ın indirdikleriyle hükmetmeyenlerin kafirlikle nitelenmiş olması erken dönemden beri tartışma konusu olmuştur. Ayette belirtilen küfür kapsamına kimlerin girdiği, ayetin muhatabının kimler olduğu, buradaki küfürün Allah’ı inkar ve İslam’dan tamamen çıkma şeklindeki küfür mü yoksa bundan farklı bir küfür mü olduğu konularında müfessirler arasında birçok farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bu konuya dair müfessirlerin tartışmalarının genelde ayetin kimleri kapsadığı ve küfür yani dinden çıkma konusu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu makalede öncelikle ilk dönem tefsir kaynaklarında yer alan, bu ayetlerin sebebi nüzulüne dair bilgiler aktarılmıştır. Bunun yanında ilgili ayetlerin muhatabının kimler olduğuna, ayetlerde kafir, zalim ve fasık olarak nitelenenler kapsamına kimlerin girdiğine dair görüşlere de yer verilmiştir. Sebeb-i nüzule dair kaynaklarda yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre bu ayetler Yahudilerin, Allah’ın Tevrat’ta koyduğu hükümleri tahrif etmeleri, çeşitli yollarla değiştirmeleri ve insanlar arasında çeşitli şekillerde ayırım yaparak uygulamaları nedeniyle inmiştir. Maide suresindeki ilgili ayetler ile tüm bu haksızlık, hukuksuzluk ve adaletsizlikler ortadan kaldırılmış ve bunları yapan Yahudiler şiddetle eleştirilmiştir. Bu durumdan hareketle bir kısım müfessir tarafından ilgili ayetlerin hükmünün nüzul sebebine hasredilerek ayetteki kafir, zalim ve fasık şeklindeki nitelermelerin yalnızca bu davranışları yapan Yahudileri kapsadığı şeklinde yorumlandığı görülmektedir. Ancak ilgili ayetlerin nüzulüne ilişkin bilgiler, her ne kadar bu ayetlerin Yahudiler hakkında nazil olduğunu gösterse bile, bu durum ayetin kapsamının sadece onlarla sınırlı olmasını gerektirmemektedir. Zira hem Kur’an mesajlarının genel olarak evrensel oluşu hem de ayetlerdeki hitabın umumi şekilde gelmiş olması bu hükümlerin sadece belli bir gruba tahsisine imkân vermemektedir. Ayrıca istinbat kurallarına göre şer’î bir hükmün konulmasında sebebin hususi oluşu, hükmün umumiliğine engel değildir. Açıklanan bu esaslar çerçevesinde düşünüldüğünde ayetlerdeki hükümlerin bu şekilde sadece belli bir zümreye tahsis edilerek hükmünün daraltılmasının doğru bir yaklaşım tarzı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu makalede ilgili ayetlerin fıkıh usulündeki delalet türleri yönüyle değerlendirilmesi halinde ortaya çıkan anlam zenginliğine dikkat çekilmek istenmiştir. Hüküm çıkarma yönünden ele alındığında şer’î hükümlerin dayanağı olan Kur’an ve hadis metinleri yalnızca ibarelerinin delaleti ile hükme işaret etmezler. Bunun yanında işaretin delaleti, iktizanın delaleti gibi farklı delalet yolları ile de birçok hükmün elde edilmesine olanak sağlarlar. İşte konumuz dahilindeki ayetlerin de bu şekilde farklı delalet türleri açısından değerlendirildiğinde birçok yeni hükme ve önemli hukuki ilkelere işaret ettiği görülmektedir. Buna göre ayetlerin özellikle sebeb-i nüzulü ve bağlamı da dikkate alınarak delalet ettiği anlamlar incelendiğinde ilk olarak adalet ilkesine titizlikle uyulmasına işaret edildiği görülmektedir. Bunun yanında hukukun üstünlüğüne ve kanun önünde eşitlik ilkelerine de ayetlerde işaret bulunmaktadır. Zira bu ilkelere aykırı davranışların ayette şiddetle reddedildiği görülmektedir. Ayrıca devlet başkanının yetkilerinin de kısıtlı olduğuna, Allah’ın açık hükümlerinin bulunduğu yerde farklı yönde ictehad faaliyeti yürütülemeyeceğine ve kanuna karşı hile yollarına gidilemeyeceğine de işaret yoluyla delalet ettiği görülmektedir. Bu şekilde bir yaklaşım, gaî açıdan (makâsıd açısından) da önemli olup, böylece Şârî’in bu ayetler çerçevesinde gözettiği maslahatlar daha geniş çerçevede ortaya çıkarılmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Allah’ın Hükümleri, Maide Suresi, Hukukun Üstünlüğü, Kanun Önünde Eşitlik.

 nasiaslan@cu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-0871-5102>

 ddokgoz@cu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-0891-0696>

How to Cite: Cite: Aslan, Nasi – Dokgöz, Derviş. “The Issue of Ruling with Allah's Provisions: In Specific to the 44th, 45th, and 47th Verses of Surah al-Mâ’ida”. Cumhuriyet Theology Journal 27/2 (December 2023), XXX-XXX. <https://doi.org/10.18505/cuid.1333186>

Atıf: Aslan, Nasi – Dokgöz, Derviş. “Allah’ın Hükümleriyle Hükmetme Meselesi: Maide Suresi 44., 45. ve 47. Ayetler Özeline”. Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 27/2 (Aralık 2023), XXX-XXX. <https://doi.org/10.18505/cuid.1333186>

Giriş

Maide suresi 44, 45 ve 47. ayetlerde yer alan ve Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmeyenleri kâfirler, zâlimler ve fâsiklar olarak niteleyen ifadelerin anlaşılması konusunda bir takım tartışmaların müfessirler tarafından dile getirildiği görülmektedir. Özellikle 44. ayette yer alan “Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerdir” ifadesindeki küfür kavramı üzerine birçok ihtilafın varlığı gözlemlendiği gibi, bu ayetin muhatabının kimler olduğu hususunda da birçok farklı görüşün dile getirildiği tefsir kaynaklarında yer almaktadır. Bu ayetin lafzî/zahiri yönü esas alınarak, Allah'ın hükmünü vazettiği herhangi bir konuda, O'nun koyduğu hüküm dışında başka bir hükümle hükmedilmesi halinde bunun doğrudan küfür/dinden çıkma olacağı sonucuna varılabilir. Kaldı ki İslam tarihinde aşırı uç olma özelliği ile öne çıkan Hâricilerin, ameldeki kusurların küfür sebebi olduğunu ileri sürerken bu ayeti delil olarak kullandıkları görülmektedir. Onlara göre bu ayetler Müslümanlar da dahil olmak üzere tüm muhatapları kapsamakta ve her kim Allah'ın indirdiği ayetlerde belirtilen sınırları ihlal edecek bir amelde bulunursa o, bu ameli nedeniyle dinden çıkmış olmakta, aynı şekilde Allah'ın indirdiği hükümlerin dışında bir şeyle hüküm vermesi durumunda da yine bu hareketinden dolayı küfre düşmüş olmaktadır.¹ Sonuç olarak Hâriciler bu ayetle istidlal ederek, Allah'ın hükmünü uygulamadığını düşündükleri her Müslümanı tekfir etmişlerdir. Ancak onların delil aldığı bu ayetlerde kimlerin kastedildiği, ayetlerdeki küfür, zulüm ve fisk kavramlarının hangi anlamlarda kullanıldığı, ayetlerdeki umumî yargının tahsis içerip içermediği ulema arasında ihtilafli olup, tartışmalı hususlardır.

Görüldüğü üzere ilgili ayetler hakkındaki tartışmaların genelde ayetlerin lafzî/zahiri yönüyle doğrudan çıkarılan hükümler çerçevesinde yahut da sebebi nüzule bağlı belli bir zümreye hasredilerek yapılan yorumlar üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durumda bu konudaki tartışmaların daha çok fıkıh usulündeki delalet türleri açısından *ibarenin delaleti* kapsamında yapıldığı, bu ayetler hakkında diğer delalet türleri açısından değerlendirmelerin ise az olduğu gerçeği dikkat çekmektedir. İlgili ayetlere *ibarenin delaleti* dışındaki delalet türleri açısından yaklaşıldığında ise bu ayetlerin, *ibarenin delaletine* bağlı manalar yanında başka birçok mananın/hükmün ortaya çıkmasını sağlayacak bir konumda olduğu görülmektedir. Yani bu ayetler farklı delalet türleri açısından değerlendirildiğinde geniş bir anlam zenginliğine sahiptir. Ancak bu konuda yapılan çalışmalarda ayetlerin özellikle işaretin delaletine dayalı ortaya çıkan bu manalara gereken ölçüde yer verilmediği görülmektedir. Belirleyebildiğimiz kadarıyla bu konuya dair yapılmış tek akademik çalışma Sabri Demirci tarafından yazılmış olan “Maide Suresi 44, 45 ve 47. Ayetleri Hakkında Müfessirlerin Görüşlerinin Tahlili” adlı makaledir. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanan bu makalede Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenlerin küfre düşmesi konusunun ayrıntılı olarak işlendiği, O'nun hükmünü inkar ederek yahut başka hükmü ondan daha üstün görerek veya istihza/alaya almak şeklinde terk etmenin insanı dinden çıkararak küfür olduğu, ancak Allah'ın hükmüne inandığı halde nefsi arzusu ile başka bir hükme sapanın ise dinden çıkararak küfür ile nitelenemeyeceği şeklinde bir sonuca ulaşılmıştır.²

¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 8/458; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1981), 12/6-7.

² Geniş bilgi için bk. Sabri Demirci, “Maide Suresi 44, 45 ve 47. Ayetleri Hakkında Müfessirlerin Görüşlerinin Tahlili”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (Ağustos 2013), 391-411.

Bu makalede ise söz konusu ayetlerin anlaşılması konusunda öncelikle sebab-i nüzûl, ayetlerin bağlamı ve ilk dönem müfessirlerin verdikleri manalar açısından bilgiler verilmiş olup, bu bilgilere ek olarak ayetler fıkıh usulündeki delalet türleri bağlamında daha geniş bir çerçevede ele alınarak değerlendirilmiş, özellikle işaretin delaleti kapsamında değerlendirilebilecek manalar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Ayetlerin Sebeb-i Nüzûlü

Bu ayetlerin sebab-i nüzulü konusunda tefsir ve hadis kaynaklarında benzer bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Medine'deki Yahudilerin, Tevrat'taki kelimeleri konulduğu anlamlarını dikkate almadan -kendi hevalarına göre- anlam değişikliğine uğratarak tahrifte bulunmaları, Tevrat'ın hükümlerinden hoşlarına gidene alıp uygulamaları ama beğenmediklerini ise ya inkar edip reddetmeleri yahut değiştirmeleri, Allah'ın ayetlerini az bir bedel karşılığında satmaları, rüşvet vb. yollarla adaletten sapmaları ve hakkaniyete aykırı hükümler vermeleri, zaman zaman da Hz. Peygambere gelip ondan bir konuda hüküm vermesini istedikleri halde Hz. Peygamberin verdiği hüküm kendilerinin umdukları gibi olmayınca onu reddetmeleri şeklindeki olumsuz davranışlarının bu ayetlere nüzul sebebi teşkil etmiştir. Yahudilerin bu tür olumsuz davranışlarına değinildikten sonra, “Her kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse onlar kâfirlerin tâ kendileridir”³ buyurulmak suretiyle, öncesinde sayılan bu hususlara atıfta bulunulmuştur. Kaynaklarda bu ayetin sebab-i nüzulüne dair aktarılan rivayetlerde bir kısım farklılıkları görülsede, bu rivayetler incelendiğinde genel olarak bu ayetlerin Yahudilerin çeşitli yollarla Allah'ın hükümlerini uygulamaktan kaçınmaları nedeniyle indiği gerçeği üzerinde ittifak edildiği görülmektedir. Onların Allah'ın hükümlerini uygulamaktan kaçınmaya çalıştıkları olayların neler olduğuna bakıldığında ise iki konu öne çıkmaktadır. Bunlar kısas ve diyete dair uygulamalardaki adaletsizlikler ile recm cezasını uygulamaktan kaçınmalarıdır. Netice olarak sebab-i nüzul konusunda farklı kaynaklarda yer alan birçok rivayetin, bu iki konu çerçevesinde birbirlerinin mükerrerleri şeklinde olduğu yani bu ayetin nüzulüne dair rivayetlerin genel olarak bu iki konu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu ayetlerin nüzulüne sebep olduğu belirtilen birinci konu öldürmelerde kısas ve diyet hükümlerinin farklı Yahudi kabileleri yahut farklı toplum katmanları (zengin-fakir gibi) arasında değişik şekillerde uygulanmasıdır. İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre “...Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir... Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir... Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, fasıkların ta kendileridir.”⁴ ayetleri Yahudilerden iki kabile (Nadîroğulları ve Kureyzoğulları) hakkında indirilmiştir. Cahiliye döneminde bu iki kabileden biri (Nadîroğulları), aralarındaki savaşta diğerine galip gelmiş ve savaş sonucunda da şartlı bir antlaşma yapmışlardı. Bu anlaşma uyarınca, eğer eşraftan (Nadîroğullarından) bir kişinin, kaybedenlerden (Kureyzoğullarından) birini öldürmesi halinde elli vesk⁵ hurma diyet verecek, kaybeden taraftan

³ Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Mâide 5/44.

⁴ el-Mâide 5/44-47.

⁵ Vesik, kısaca “bir deve yükü” miktarını ifade eden bir ölçü birimidir. Ancak yük miktarından ziyade stoklanabilir gıda maddelerinin ölçümünde kullanılan bir ölçek anlamında kullanımının daha yaygın olduğu görülmektedir. Vesik'in

birisinin eşraftan birisini öldürmesi halinde ise onlar yüz vesk hurmayı diyet olarak verecekti. Bu durum Resûlullah Medine'ye hicret edinceye dek bu şekilde devam etti. Hz. Peygamber Medine'de henüz Yahudi kabilelerle savaşmamış olsa da onun gelişi ile her iki kabile önceki mevcut konumlarını kaybetmişti. Bunun sonucunda zelil olanlar (Kureyzaoğulları), eşraftan olanlara (Nadîroğullarına); “Dinleri bir, nesepleri bir ve şehirleri bir olduğu halde bu iki kabile arasında birinin diyetinin, diğerinin diyetinin yarısı olması gibi bir şey nasıl olabilir? Bunu biz önceden size zulmünüzden çekindiğimiz için ödüyorduk. Ancak şimdi Muhammed (s.a.v.) gelmiştir, biz artık size daha önceden verdiğimiz diyeti vermeyeceğiz.” dediler. Bunun üzerine neredeyse aralarında yeniden savaş çıkacaktı ki, Resûlullah'ı aralarında hakem yapmaya razı oldular. Ancak eşraftan olanlar; “Vallahi Muhammed (s.a.v.), sizin onlara verdiğinizin iki katını size verecek değildir. Onlar doğrusunu söylüyorlar. Şimdiye kadar bize bu şekilde vermeleri, bizim onlara galip gelmemiz nedeniyle idi. Resûlullah'a karşı bir plan (tertip) hazırlayın. Size istediğiniz şekilde hüküm verecek olursa onu kabul edin, eğer bunu yapmazsa ondan sakının” dediler. Bunun üzerine Allah, resûlüne onların desiselerini ve neyi istediklerini bildirdi ve Mâide suresi 41-47. ayetlerini inzâl etti.⁶

İlk dönem müfessirlerinden Mükâtil b. Süleyman (öl. 150/767) ise öldürmelerde diyet miktarının Kureyzalılar için yetmiş vesk, Nadîroğulları için yüz kırk vesk olduğunu ve Kureyzalıların bu haksızlığın giderilmesi için Hz. Peygambere başvurduklarını belirtmektedir. Hz. Peygamber de bu konuda Benî Nâdir'in Kureyzalılara bir üstünlüğünün olamayacağına yani kan diyetlerinin eşit olması gerektiğine hükmetmiş, bunun üzerine Nadîroğulları temsilcilerinin Hz. Peygambere; “Senin bu hükmünü asla kabul etmeyeceğiz ve uygulamayacağız. Biz önceki mevcut uygulamamızı devam ettireceğiz.” demeleri üzerine bu ayetlerin nazil olmuştur.⁷ Benî Nadîr ve Benî Kureyza arasında var olan hakkaniyetsiz uygulamanın, öldürmelerde bazen diyet bazen ise kısas uygulanması şeklinde olduğu, bu nedenle aralarında anlaşmazlık çıktığı ve Hz. Peygambere başvurdukları şeklinde de rivayetler vardır. Buna göre Benî Nadîr kabilesinden birisi Benî Kureyza'dan birini öldürdüğünde onlara kısas hakkı tanınmaz ve sadece diyete hükmedilirdi. Ancak Benî Kureyza'dan birisi Benî Nadîr'den birisini öldürdüğünde ise Nadîroğulları katilin kısas edilmesinden başka bir hükme razı olmazdı. Onlar bu şekilde kendilerinin üstün olduklarını gösterdiklerini düşünürlerdi. Ancak Hz. Peygamber Medine'ye gelince, aralarında hüküm vermesi için bu konunun ona götürülmesi kararlaştırıldı. Bu durum karşısında hükmün aleyhlerine olabileceğinden çekinen Nadîroğulları, bazı münafıkların da kışkırtması ile Hz. Peygambere karşı şayet diyet yönünde hüküm verirse onu kabul edecekleri, aksi takdirde vereceği hükümden uzak duracakları şeklinde tavır takınmışlar, bunun sonucunda da bu ayetler indirilmiştir.⁸

İlgili ayetlerin nüzulüne dair kaynaklarda yer alan ikinci konu ise muhsan zânî hakkında Tevrat'ta mevcut olan recm cezasının kaldırılarak yerine kendi belirledikleri bir cezanın konulmasıdır. Berâ İbn Âzib'den (öl. 71/690) rivayet edildiğine göre yüzüne siyah çalınmış ve kırbaçlanmış bir Yahudi Hz.

ölçek olarak 165 litreye denk geldiği, kuru gıda için ise 122,4 kg'lık bir ölçüyü ifade ettiği belirtilmiştir. Ziraat ürünlerinde 5 veskten az olan miktarın zekâta tabi olmadığını belirten hadiste (Müslim, “zekat”, 3,6) de bu şekilde ölçü birimi (ölçek) olarak kullanıldığı görülmektedir. Cengiz Kallek, “Vesk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/70.

⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 8/461-462; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2011), 3/74-75.

⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, (Beyrut: Müessesetü Târîhu'l-Arabiy, 2002), 1/479-480.

⁸ Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Tevilâtü'l-Kur'ân*, çev. Sadık Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 4/238.

Peygamberin yanından geçmişti. Bunun üzerine Resûlullah onlara seslendi: “Siz kitabınızda zina haddi (cezası) olarak bunu mu buluyorsunuz?” Onlar da, evet dediler. Bunun üzerine Resûlullah Yahudilerin âlimlerinden birini çağırdı ve; “Hz. Musa’ya Tevrat’ı indiren Allah adıyla soruyorum. Siz zinanın cezasını kitabınızda böyle mi buluyorsunuz?” diye sordu. O ise; “Allah’a yemin olsun hayır! Eğer bana Allah adına yemin ile sormasaydın bunu sana söylemezdim. Biz kitabımızda zinanın cezasını recm olarak buluyoruz. Ancak o (zina), eşrafımız arasında çoğaldı. Eğer şerefli birini bu suç üzere yakalarsak onu bırakıyor, zayıf birini bu iş üzere yakalarsak ona haddi (recm cezasını) uyguluyorduk. Bunun üzerine; “Gelin hem eşraftan olana hem de zayıfa uygulayacağımız aynı şeyde (cezada) buluşalım” dedik ve yüzü siyaha boyamaya ve celde vurmaya karar verdik” dedi. Hz. Peygamber de “Allah’ım! Öldürülmüş (uygulamadan kaldırılmış) olan emrini ilk ihya eden benim” deyip recmedilmesini emretti ve adam recmedildi. Bunun üzerine Yüce Allah Mâide suresi 41. ayeti indirdi. Devamında da Yahudilerin, istedikleri yönde fetva verilirse kabul edilmesi, istedikleri yönde fetva vermezse ondan uzak durulması şeklindeki tavırları nedeniyle de “...Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.” ayeti indi.⁹

Bu konuyla ilgili benzer bir rivayette ise Hz. Peygamber sahabeleriyle bir mecliste otururken Yahudiler ona gelip zina eden kadın ve erkek ile ilgili hükmün ne olduğunu sormuşlar, Hz. Peygamber ise onlara herhangi bir şey söylemeden doğruca Yahudilerin eğitim yerlerine giderek kapıda durmuş ve oradakilere hitaben; “Size Tevrat’ı Hz. Musa’ya indiren Allah’ın adıyla soruyorum. Muhsan (evli) olarak zina eden hakkında Tevrat’ta ne (hüküm) buluyorsunuz?” şeklinde sormuştur. Oradakiler, “Yüzüne kara sürülür, eşeğe ters bindirilip ifşa edilerek rezil edilir ve celde vurulur” demişlerdir. Ancak içlerinden bir gencin sustuğunu gören Hz. Peygamber, ona da yemin ile sorup ısrar edince o genç; “bize yemin ettirip ısrar ettiğin için doğrusunu söyleyeyim. Biz gerçekte Tevrat’ta onun hükmünü recm olarak bulmaktayız.” Bunun üzerine Hz. Peygamber; “Allah’ın hükmünü bu şekilde hafifletme ilk nasıl oldu?” diye sormuş o genç de, geçmişte krallarından birinin yakınının zina ettiğini, kralın ise yakınına recm cezası vermekten geri durduğunu, sonra avamdan birisi zina suçu işlediğinde kralın ona recm cezasını uygulamak istediğini, ancak bu defa da halkın buna karşı çıktığını, önce kendi yakınına recm etmeden halktan birini recm edemeyeceğini söylediklerini, tartışmalar sonucunda zina cezasının artık *yüze siyah çalma, eşeğe ters bindirerek zelil etme ve celde vurma* şeklinde olmasının kararlaştırıldığını söylemiştir. Hz. Peygamber ise kendisinin Tevrat’taki hükmü uygulayacağını söylemiş ve recmetmelerini emretmiştir.¹⁰

Bu konuya dair farklı bir rivayet tarikinde ise Hz. Peygamberin Yahudi alimlerine Tevrat’ı getirttiği ve okumalarını istediği, onların zinanın Tevrat’taki cezası ilgili kısmı okurken parmakları ile recm hükmünü kapattıklarının görüldüğü, elini çekerek okuması istenince de recm hükmünün ortaya çıktığı şeklinde rivayetler de bulunmaktadır.¹¹

Müfessirlerce sebep-i nüzule dair aktarılan bilgilerden anlaşıldığı üzere bu ayetlerin, Yahudilerin Allah tarafından Tevrat’ta vaz’ edilen hükümleri onlarla amel etmemek için kasıtlı

⁹ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li ahkâmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2006), 7/476; Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘Azîm* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1999), 3/115; Süyûtî, *Dürü’l-mensûr*, 3/77. Konu ile ilgili hadis kaynaklarındaki rivayetler için bakınız: Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi‘u’s-sahîh* (Riyad: Dâru Tayyibe, 2006), “Hudûd”, 6; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed b. Salih er-Râcihî (Riyad: Beytül-Efkârî’d-Devliyye, ts), “Hudûd”, 25.

¹⁰ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 25; Kurtubî, *el-Câmi‘ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 7/477-478; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, 3/114-115.

¹¹ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 25; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, 3/113-114.

olarak tahrif etmeleri veya uygulamada kendi istekleri çerçevesinde değişikliğe gitmeleri nedeniyle indiği görülmektedir. Sebeb-i nüzule dair değerlendirmelerde zina haddi konusunda indiği görüşünün daha ağırlıkta olduğu söylenebilir.¹² Taberî'nin, "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin tâ kendileridir." buyurulmasının Yahudilerin, muhsan oldukları halde zina eden kişiler için eşeğe ters bindirme ve yüzlerini siyaha boyama şeklinde hükümler vaz' edip recm hükmünü gizlemeleri, bazı öldürülenler için tam diyet ödetirlerken, bazılarının da ise yarım diyet ödetmeleri, eşraftan birisi öldürüldüğünde katiline kisası tatbik ederlerken, bu konuda zayıflar hakkında sadece diyete hükmetmeleri şeklindeki uygulamaları nedeniyle onların bu ayette kafirler olarak nitelendiklerini belirterek konunun sebeb-i nüzulüne dair gelen rivayetleri cem ettiği ve tüm bunların ayete sebeb-i nüzul teşkil ettiği şeklinde değerlendirdiği görülmektedir.¹³ Buna göre bu ayetler Yahudilerin, Allah'ın Tevrat'a kendilerine vaz' ettiği hükümleri gizlemeleri, değiştirmeleri ve onların yerine kendi uydurdukları şeyleri hak diye sunmaları, ayrıca rüşvet ve benzeri menfaatler karşılığı ortaya koydukları başka adaletsiz ve hakkaniyetten uzak uygulamaları nedeniyle indirildiği anlaşılmaktadır.

2. Ayetlerde Kâfir, Fâsık ve Zâlim Olarak Nitelenenler Kimlerdir?

Önceki başlıkta belirtildiği üzere bu ayetler Yahudilerin Allah'ın bir kısım hükümlerini eğip bükerek değiştirmeleri, kendilerine emredilen şeyleri emredildiği şekliyle uygulamak istememeleri nedeniyle inmiştir. Ancak ayette böylesi bir tavrın *küfür* olarak nitelenmiş olması, ifadenin ağırlığı nedeniyle dikkat çekmektedir. Bu yüzden bu ayetteki *küfür* kelimesine ilk dönemlerden itibaren müfessirlerce çeşitli teviller yapıldığı gibi, aynı zamanda ayetin kimlere hitap ettiği konusu da tartışılmıştır. Bu duruma binaen ilk dönem müfessirlerinden Taberî, sahabeden el-Berâ b. Âzib ve diğer bir kısmının bu ayette *kafir* olarak nitelenenlerin, Allah'ın kitabı Tevrat'ı tahrif edip değiştiren Yahudiler olduğu şeklinde görüş belirttiklerini aktarmaktadır.¹⁴ Yine Ubeydullah b. Abdullah'tan (öl. 98/716), yapılan bir rivayette Maide suresindeki bu ayetlerin Nadîroğulları ve Kureyzaoğulları arasındaki yukarıda anlatılan diyet adaletsizliği nedeniyle nazil olduğu, Hz. Peygamberin Medine'ye hicreti sonrası diyetlerin eşit olduğuna hüküm vereceği anlaşılınca onların, içlerinden Müslüman görünen bir münafığı Resûlullah'a gönderip durumu öğrenmek istedikleri nakledilmiştir. Buna göre Hz. Peygamberin kendi uygulamaları yönünde hüküm verirse onu kabul edeceklerini, ama diyetlerin eşit olması gerektiği şeklinde hüküm verirse bunu kabul etmeyeceklerini kararlaştırdıkları belirtilmiştir. Bu durumdan hareketle Ubeydullah b. Abdullah'ın bu ayetlerin o dönemki Yahudiler hakkında indirilmiş olduğunu, insanların bu nüzul sebebini dikkate almadan onları farklı anlamlara tevil ettiklerini söylediği aktarılmıştır.¹⁵

Abdullah b. Mes'ud (öl. 32/652-53), İbrahim en-Nehâî (öl. 96/714) ve Süddî (öl. 127/745) gibi önde gelen bazı sahabe ve tabiin alimlerine göre ise bu ayetler ehl-i kitap hakkında indirilmiş olmakla beraber, yine de bütün insanlığa hitap etmektedir. Bu durumda Müslümanlar için de geçerli

¹² Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/475; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3/113.

¹³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 8/456.

¹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 8/457.

¹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 8/461.

olmaktadır. Hasan Basrî'nin (öl. 110/728) ise bu ayetlerin Yahudiler hakkında nazil olduğunu belirtmekle birlikte, Müslümanlar için de uyulması gereken bir vacip olduğunu söylediği nakledilmiştir.¹⁶

Bu ayetlerin sebab-i nüzule hasredilerek sadece ehli kitap hakkında indiği ve Müslümanları kapsamadığı şeklindeki görüşlere bir kısım sahabenin karşı çıktığı da kaynaklarda yer almaktadır. Örneğin Huzeyfe b. Yemân'ın (öl. 36/656) bu ayetlerin sadece Yahudilere hitap ettiği şeklinde bir görüş kendisine söylenince; "Evet, size kardeş olan İsrailoğulları hakkında! Ne güzel! Her acı (kötü) şey onların hakkında, her tatlı (iyi) şey ise sizin hakkınızda değil mi? Hayır! Vallahi mesele böyle değil. Siz de İsrailoğullarının yolunu, bir takunyanın tasmaı (bağı) gibi çok yakın bir mesafeden takip edeceksiniz." diyerek bu anlayışa tepki gösterdiği nakledilmiştir.¹⁷

Bu konuda İbn Abbas'tan nakledilen bir görüşte onun; "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin tâ kendileridir."¹⁸ ayetindeki kafirliğin, insanı dinin dışına çıkararak yani Allah'ı ve ahiret gününü inkar gibi bir kafirlik olmadığını dile getirdiği belirtilmiştir. Buna göre bu ayette söz konusu edilen küfür, insanı tamamen dinin dışına çıkararak küfrün daha altında bir küfür olmaktadır.¹⁹ Şu bir gerçek ki küfür konusunda bu tür ayırım yapmak ve böylesi bir ayırımın başlangıç bitiş noktalarını belirlemek gerçekten izahı zor bir durumdur. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi ayette Allah'ın indirdikleri ile hükmetmemenin özellikle küfür ile ilişkilendirilmiş olması müfessirlerin bu konuda bir kısım tevillerde bulunmasını da beraberinde getirmiştir. Buna göre küfür ile niteleme konusunda mücerred olarak sadece Allah'ın hükmünü uygulamamak değil, bunun yanında O'nun hükmünü red ve inkar ederek uygulanmaması durumunda bunun küfrü gerektirdiği, Allah'ın hükmü olduğunu inkar etmeden -yani O'nun hükmü olduğuna kalben inandığı halde- farklı saiklerle onu uygulamaktan kaçınma durumunda ise bunun diğer ayetlerde zikredilen zulüm ve fıska gerektirdiği şeklinde yorumlamaların da yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında Allah'ın koyduğu hükmü küçük görmek, kasıtlı olarak terk etmek, bunda ısrarcı olmak ve bilerek haksızlık yapmak amacıyla O'nun hükmünü terk etmenin de küfür olduğu yönünde değerlendirmeler de vardır.²⁰ Buna göre Allah'ın hükmü olduğunu kabul ettiği halde yine de başka şeylerle hüküm verenin durumu hatalı ve günahkâr olmakla birlikte, bunların ilk ayetteki küfür kapsamında değil, diğer ayetlerde dile getirilen zalim ve fasık kapsamına girdiği şeklinde yorumlanmıştır.²¹

Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) ayetlerin yalnızca Ehl-i kitab ve Yahudilere tahsis edilmesini zayıf bir görüş olarak değerlendirmekte ve sebebin hususiliğine değil hükmün umumiliğine itibar edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ona göre her ne kadar bu ayetlerin sebab-i nüzulü ve bağlamı, Yahudilerin ve önceki ümmetlerin uygulamalarını ifade etse de, lafızlar *kim* şeklinde umumî

¹⁶ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 8/467; Kurtubî, *Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/497; Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 3/87.

¹⁷ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 8/458-459; Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 3/87.

¹⁸ el-Mâide 5/44.

¹⁹ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 8/464-466.

²⁰ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 8/468; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 282; Vehbe Zuhaylî, *Tefsîrü'l-Münîr* (Şam: Dâru'l-Fikr, 2009), 3/558-559.

²¹ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 8/468; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'l-Nesefî (Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl)* (Beyrut: Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 1998/1419), 1/449.

gelmiş olup, bu durum bu davranışı gösteren her kim olursa onun da aynı kapsamda olacağını gösterir.²² Buna karşın Kurtubî (öl. 671/1273) ise buradaki hitabın, ayetin bağlamı gereği Yahudi alimlere olduğunu, bu yüzden kafir olarak nitelenmenin de Yahudilere has olduğunu ifade eden görüşün en sahih görüş olduğunu belirtir. En-Nehhâs'ın (öl. 338/950) üç hususun ayetteki hitabın bu yönde olduğuna delâlet ettiğini söylediğini aktarmakta, bunlardan birincisinin ayette yer alan “لِّلَّذِينَ هَادُوا” onunla Yahudilere (hüküm verirlerdi)” buyurulması olduğunu belirtmektedir. Zira burada doğrudan onlar kastedilmektedir. Yine ayetin siyakı (bağlamı) da buna işaret etmektedir. Bu ayetin devamında “وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا” / (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık.” şeklinde buyurulmuş olması da muhabatın Yahudiler olduğunu göstermektedir. Yine buradaki zamirin Yahudileri kastettiği hususunda ittifak vardır. Aynı şekilde kısası ve recmi inkar edenler de Yahudilerdir. Ayetteki مَنْ / kim edatının şart edatı olduğu ve onun tahsisine dair bir delil bulunmadıkça umumi anlam ifade edeceği söylenirse, buna da şu cevabın verileceğini belirtmektedir: Bunu belirttiğimiz delillerle birlikte değerlendirdiğimizde, buradaki *men* edatının anlamı, “الذي / o kimse ki” manasına olduğu görülür. Bu durumda ayetin anlamı; “Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyen o Yahudiler var ya, işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir.” şeklinde olmaktadır ki, bu da bu ayetin manasına dair söylenenlerin en güzelidir, demektir. Kurtubî ayrıca, Kur'ân'ı reddederek ve Hz. Peygamber'in sözünü inkar ederek Allah'ın indirdiği ile hükmedilmezse böyle davranan kişinin de kafir olacağı şeklindeki yoruma da yer vermektedir.²³

Kâdî Beyzâvî (öl. 685/1286) ve Ebüssuûd Efendi (öl. 982/1574) de ayete dair yaptıkları yorumlarda Allah'ın indirdiği hükümlerin küçümsenerek, hor görülerek, inkar edilerek ve inatla terkedilmesinin bu şekilde küfür ile nitelenmeye sebep olduğunu belirtmekte, onların Allah'ın ayetlerinde yaptıkları tahrifatın da bu şekilde anlaşılmalıy gerektiğini belirtmektedirler.²⁴ Gazzâlî'nin (öl. 505/1111) de *Mustasfa*'da bu ayetin; “kim yalanlayarak ve inkar ederek Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse” şeklinde yahut “Hz. Musa'nın ümmetinden olup, Tevrat'ta kendilerine indirilenlerle hüküm vermesi icab ederken onunla hükmetmeyenler ve her bir peygamberin ümmetinden olup da kendi tabi olduğu peygamberine indirilene aykırı davrananlar” şeklinde anlaşılabilirliğini dile getirdiği görülmektedir.²⁵

Burada küfür kavramının izahında çekilen güçlük, imandan sonra amel yönüyle günaha düşmenin insanı kafir yapıp yapmayacağı konusudur. Zira İslam düşüncesinde ağırlıklı kabul, Allah'ın hükmünü inkar, küçük görme, alay konusu yapma, haramı helal, helali haram sayma durumları olmaksızın yalnızca dini bir vecibeyi terk şeklindeki günahın insanı küfre düşürmeyeceği yönündedir. Buna göre kalben iman etmiş kişinin, günah işlemiş olsa bile mü'min vasfı devam eder.²⁶ Bu anlayış çerçevesinde düşünüldüğünde ayetteki küfür konusuna yukarıda müfessirlerce

²² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 12/6-7.

²³ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 7/497-498.

²⁴ Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 2000), 1/439; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsîl Arabiy, ts.), 3/42.

²⁵ Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfa*, thk. Muhammed Abdusselam Abduşşâfiî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 1/168.

²⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtûrîdî, *Kitâbü't-tevhîd* (Açıklamalı Tercüme), çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İsam Yayınları, 2014), 510-513; Ebu'l-Muin en-Nesefî, *Tabsîratü'l-edille fi usulî'd-dîn*, thk. Hüseyin Atay-Şaban

yapılan yorumlar veya tevillerin amacı anlaşılır olmaktadır. Bazı yorumlarda da küfrün farklı türleri yönüyle bu ayetteki *küfür* kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre küfür, Allah katından gelen hükümlerin inkarı ve reddi şekliyle olan küfr-i cühûd ve Allah'ın emir ve yasaklarına inanmakla birlikte onları yerine getirmemek şeklindeki küfr-i amel şeklinde iki türde mütalaa edilmiştir. Bu durumda Allah'ın hükümlerinin inkarı ve reddi itikâdî yönden küfür olmakta ve insanı Allah'ın dininden kesin olarak çıkarmaktadır. Ancak Allah'ın birer emri olduğunu bildiği halde kesin dini vecibeleri (namaz kılmak, oruç tutmak gibi) yerine getirmemek şeklindeki küfür ise amelî küfür sayılmakta, bunlarla büyük günah kazanılmış olsa bile Allah'ın dininden tamamen çıkılmamaktadır. İşte bu ayetteki Allah'ın indirdiği ile hükmetmemenin veya bazı hadislerdeki namazı terk edenin kafir olarak nitelenmesi de bu anlamda, yani insanı dinden çıkarmayan küfür manasına yorumlanmıştır. Burada aslında amel yönüne vurgu olup, kişinin imanının gereğini yapmadığı, inandığı gibi yaşamadığı, küfür ehlinin amelini uyguladığı hususuna işaret edilmektedir.²⁷

Daha önce de kısaca belirttiğimiz üzere İslam tarihinde Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan, böylece büyük günah işleyenlerin küfre düştüğünü savunan gruplar bulunmaktadır ki, bunlar Havaric, yani Haricilerdir. Onlara göre Allah'ın emirlerinin yerine getirilmemesi insanı dinden çıkarır, küfre düşürür ve diğer kafirler gibi ebedi cehennemlik eder.²⁸ İşte Haricilerin bu düşüncelerine de delil olarak araştırma konumuz olan ayeti yani; “...Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin tâ kendileridir...”²⁹ ayetini delil gösterdikleri, yine onların bu ayeti gerekçe göstererek devlet idaresindeki bir kısım kimseleri tekfir ettikleri ve bu hususta bazı alimlerle tartışmalara girdikleri kaynaklarda zikredilmektedir. Bu konuda o kadar ileri gitmişlerdir ki, sahabeden hatalı gördükleri uygulamalarından dolayı Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Aişe, Abdullah İbn Abbas, Talha ve Zübeyr gibi önde gelenleri de küfür ile itham etme noktasına kadar işi götürmüşlerdir.³⁰

Yukarıdaki aktarılan görüşler çerçevesinde değerlendirildiğinde “Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir” ayetindeki kafirler ifadesi hakkındaki görüşler, Tevrat'ta sabit bulunan Allah'ın hükümlerini değiştirerek ya da başka yollarla uygulamaktan uzak duran Yahudiler veya Allah'ın hükümlerini inkar ederek uygulamayanlar yahut da genel olarak Allah'ın hükmünü uygulamayan herkes şeklinde gruplanabilir. İnkâr etme veya hor görme durumu olmaksızın dini bir vecibenin yerine getirilmemesinin itikâdî yönden insanı dinden çıkarmadığı şeklindeki esasa binaen, Allah'ın hükmü olduğuna inanmakla birlikte O'nun hükmünü uygulamama durumuna düşenlerin dinden tamamen kopan kafir konumunda değil günahkar (fasık) ve zalim konumunda olduğu görüşünün sahabe döneminden itibaren daha yaygın olduğu görülmektedir. Burada dikkati çekmek istediğimiz yön ise her ne kadar ayetteki kafir kavramı ile kastedilenin

Ali Düzgün (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 2/406-408; Ahmet Ak, “Ebu'l-Müîn en-Neseî'ye Göre İman-Amel İlişkisi”, *Dini Araştırmalar* 8/24 (2006), 248-250.

²⁷ Demirci, “Maide Suresi 44, 45 ve 47. Ayetleri Hakkında Müfessirlerin Görüşlerinin Tahlili”, 391-411.

²⁸ Ebü'l- Feth Muhammed Abdülkerim Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, thk. Ahmed Fehmi Muhammed (Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1992), 1/105-115.

²⁹ el-Mâide 5/44.

³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 8/458-459. Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/106-115; Salim b. Zekvân, *es-Sîre (Bir Haricî/İbadî Klasığı)*, çev. Harun Yıldız (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 58-60.

Allah'ın hükmünü tahrif ve tağyir ile uygulamayan Yahudiler olduğu veya inkar ve küçük görme ile Allah'ın hükmünü uygulamayanlar olduğu görüşleri kabul edilse dahi, bu ayetin hitabının tamamen Müslümanlar dışındaki gruplara hasredilmesi kanaatimizce uygun değildir. Zira böyle olduğu düşünülse bile ayetin fıkıh usulü açısından değerlendirildiğinde delalet türlerine göre birçok manayı bünyesinde barındırdığı görülmektedir.

3. Ayetlerin İşaretin Delaleti Yoluyla İfade Ettiği Manalar

Fıkıh usulündeki delalet şekilleri açısından ele alındığında bir lafzın zahirî/literal ifadesinden ortaya çıkan anlam/hüküm, *ibarenin delaletidir*. Bu şekilde ortaya çıkan mana çoğunlukla sözün sevk sebebidir ve bu manaya ulaşmak için derin bir düşünme çabasına (teemmüle) veya harici bir çabaya da gerek yoktur.³¹ Ancak nassta açıkça yer almamakla birlikte lafzın zahiri anlamına bağlı olarak ortaya çıkan yeni anlamlar, nassın işareti ile ortaya çıkan anlamlar olmaktadır. Bu manalar lafızda bulunmasalar bile mantık ve lisan kuralları yönüyle lafzın gerekli kıldığı anlamlardır.³² Buna göre lafzın temel anlamına bağlı olarak üzerinde düşünme ile ortaya çıkan dolaylı/ikincil anlamların, işaretin delaleti yoluyla ortaya çıkan anlamlar olduğu söylenebilir.³³ Araştırma konumuz olan “...Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir, zalimlerin ta kendileridir, fasıkların ta kendileridir.” ayetleri de, ibarelerinin delaleti ile Allah'ın teşri kılmış olduğu hükümlerin uygulanmasından geri durulamayacağını belirtmektedirler. Bununla birlikte söz konusu ayetler işaretlerinin delaleti ile de adaletin gerçekleştirilmesine, hukukun üstünlüğüne, kanun önünde eşitlik ilkesine, devlet başkanının yetkilerinin sınırlı olduğuna, Allah'ın açık ve sabit hükmünün bulunduğu yerde içtihadı yer olmadığına ve kanuna karşı hile yollarına gidilmemesi gerektiğine de delalet ettiği görülmektedir. Burada ayetin işaretine dayalı ortaya çıkan bu manalara başlıklar halinde değinilecektir.

3.1. Adaletin Gerçekleştirilmesi

Adalet kavramı hakkında, “bir davranışa karşı denk mukabelede bulunmak, her şeye layık olduğu değeri vermek, hakkı sahibine ulaştırmak, her işte, her şeyde ve herkes hakkında hakkı ve doğruyu iltizam etmek” şeklinde tanımlamalar yapılmıştır.³⁴ Hukukun temel işlevlerinden (amaçlarından) birisi olan adalet olgusuna Kur'an'da birçok ayette hassasiyetle vurgu yapıldığı görülür. Örneğin, “Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor.”³⁵ “Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun...”³⁶ “Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin,

³¹ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl* (Karaçi: Mîr Muhammed Kütüphanesi Merkezi, ts.), 11; Abdülaziz b. Ahmed el-Buharî, *Keşfü'l-esrâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 1/108; Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-fikh*, thk. Abdurrezzak Afîfî (Riyad: Dâru's-Samiî, 2003), 1/108.

³² Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 11; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr fî usûli'l-fikh* (Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, 1351(h.)), 29.

³³ Yunus Apaydın, *İslam Hukuk Usûlü* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2017), 240.

³⁴ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), “Adalet”, 3.

³⁵ en-Nisâ 4/58.

³⁶ en-Nisâ 4/135.

sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha uygundur...”³⁷ “Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar...”³⁸ ayetleri hep adaletin titizlikle gerçekleştirilmesi hususuna vurgu yapmaktadır.

Konumuz bağlamındaki bir ayette de; “Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan, sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever.”³⁹ buyurularak Yahudilerin muhakeme edilmek üzere Hz. Peygambere gelmeleri halinde aralarında hüküm verip vermeme konusunda Hz. Peygamber serbest bırakılmış iken, şayet hüküm verirse mutlaka adaletle hüküm vermesi emredilmiştir. Bu ayet hükme delaleti yönüyle açıktır ve ibaresinin delaleti ile de adaleti emretmektedir.

Konumuz dahilindeki; “...Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin tâ kendileridir, zalimlerin tâ kendileridir, fasıkların tâ kendileridir.” ayetleri ise ibarelerinin delaleti ile hüküm koyma yetkisinin asıl sahibinin Allah olduğunu ve o'nun vaz' ettiği hükümlerin uygulanmasından geri durulamayacağını ifade etmektedir. Bu durumda asıl kanun koyucu Allah'tır ve O'nun koyduğu hükümler de uyulması zorunlu olan temel hükümlerdir. Kur'an'da birçok ayette Allah'ın hükümlerinde adil olduğu ve hiçbir kuluna zerre miktarı dahi zulmetmeyeceği belirtilmiştir.⁴⁰ Bu durum özellikle de kazâ (yargılama) alanında Allah tarafından konulmuş hükümlerin asıl amacının adaleti sağlamak olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle yukarıda aktardığımız adaletle hükmetmeye dair ayetler ile Allah'ın koyduğu hükümlerle hükmetmeyenlerin kâfir, zâlim ve fâsık şeklinde nitelendiği konumuz dahilindeki ayetler birlikte değerlendirildiğinde, herhangi bir dava konusunda bunu açık ve kesin ya da zann-ı galip derecesinde hükme bağlayan nasların bulunduğu hallerde bunlarla hükmetmek, adaletle hükmetmek olarak görülmüştür.⁴¹ Buna göre ayetlerde Allah'ın hüküm koyarken adil oluşundan hareketle O'nun hükümlerini uygulamak suretiyle adaletin sağlanmasına işaret bulunduğu gibi, O'nun hükümlerini uygulamayanların zâlim olarak nitelenmiş olmasında da yine adaletli olmaya bir vurgu vardır. Zira adalet kavramının zıttı zulümdür. İnsanların zulümden sakındırılmış olması ise adaletli davranmaya bir sevk edıştır. Bu durumda ayetin işaretine bağlı olarak yani dolaylı olarak (zımnen) ortaya koyduğu hususlardan birisi de hukukun uygulanmasında adaletli olunmasıdır. Bu kapsama yargılamada tarafsızlık ve adil muhakeme hakkı gibi önemli yargılama esaslarının da girdiği ifade edilebilir. Yine bu ayetlerin peşinden gelen; “Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar?”⁴² ayeti de daha öncesinde söz konusu edilen Yahudilerin adil olmayan uygulamaları hakkında açık bir kınamadır. Zira onların bu tür hakkaniyetsiz uygulamaları, cahiliye uygulamaları olarak nitelenmekte ve bundan sakındırılmaktadır. Bu nedenle bu ayetlerde, bağlamı ve sebab-i nüzülü yönüyle değerlendirildiğinde adaletli davranmaya dair işaretler vardır. Zira Yahudi toplumunda o güne dek uygulanmakta olan birçok adaletsiz ve hakkaniyete aykırı şeylerin bu ayetler ile reddedilmesi de aslında adaletli olmaya bir vurgudur. Nasslara dayalı ortaya konulan genel adalet anlayışına göre şahsî menfaatin varlığı,

³⁷ el-Mâide 5/8.

³⁸ en-Nahl 16/90.

³⁹ el-Mâide 5/42.

⁴⁰ Konu ile ilgili örnek ayetler için bk. Âl-i İmrân 3/79; en-Nisâ 4/40; el-Enfâl 8/51.

⁴¹ Hayreddin Karaman, “Adalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/343.

⁴² el-Mâide 5/50.

akrabalık-düşmanlık gibi hissî durumlar ile taraflardan birinin soylu veya aşağı tabakadan olması gibi durumların adaletten sapmayı, bir hakkın ihlâlini veya örtbas edilmesini gerektirmemelidir.⁴³ Bu konunun ayrıntılarına aralarındaki yakın bağlantı nedeniyle *hukukun üstünlüğü* ve *kanun önünde eşitlik* başlıkları altında değineceğiz.

3.2. Hukukun Üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü, gerek devlet yetkililerinin ve gerekse de bireylerin hukuka göre hareket etmek durumunda olmalarını, yani hukuk kuralları ile bağlı olmalarını ifade etmektedir. Buna göre öncelikle devlet, bütün faaliyetlerini hukuk normları çerçevesinde yapmak durumundadır. Böylece devlet yönetiminde ve yargılamalarda keyfilikten ve kuralsızlıktan kurtulmuş olunur. Yine hukukun üstünlüğü sayesinde temel hak ve hürriyetler güvence altına alınmış, toplumsal düzen sağlanmış olur.⁴⁴ Hukukun üstünlüğü anlayışı ile kamu otoritesinin hukuk ile sınırlanması, adil ve tarafsız bir yönetim, adaletin tesisi, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve gerek kamusal faaliyetlerin gerekse de bireysel davranışların hukuk normları çerçevesinde gerçekleştirilmesi sağlanır.

Araştırma konumuz olan Maide suresindeki ayetler bağlamında konuya bakıldığında; “*Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir.*”⁴⁵ ifadesinde, konulmuş mer’i bir hükmü uygulama konusunda devlet başkanı da dahil hiç kimseye takdir veya iptal yetkisi verilmediği belirtilmekle, hukukun üstünlüğüne açık bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu durum yürürlükte bulunan hükümlerin uygulanması noktasında hukukun bağlayıcılığını açıkça göstermektedir. İslam hukukunda Şâri‘ tarafından belirlenmiş belli cezaların *had* olarak isimlendirilmesi, bunlara dair suçların sabit olması halinde bu cezaların, mağdur, hakim veya devlet başkanı tarafından hiçbir surette ortadan kaldırılamaması, herhangi bir indirim ve ağırlaştırmada bulunmadan belirlendiği şekliyle uygulamak zorunda olunması⁴⁶ da bu konuda kanunun bağlayıcılığı açısından İslam hukukunda *hukukun üstünlüğünün* ne derece önemli olduğunun bir göstergesidir.

Hırsızlık ve kazf gibi bireysel hakların önde olduğu ve şikayet halinde yargılama ve cezalandırma yoluna gidilmesi gereken suçlarla ilgili Hz. Peygamberin, bunlar hakkında affedilecekse kendine ulaşmadan affedilmesi, kendisine arz edildikten sonra artık had cezasını uygulamak zorunda olduğunu belirtmesi⁴⁷ de hukukun İslam’daki üstünlüğünü (bağlayıcılığını) göstermesi açısından dikkat çekici bir durumdur. Zira bu suçların mahkemeye intikali halinde devlet başkanının veya hâkimin kanunu uygulamama gibi bir salahiyeti yoktur.

İşte İslam hukukunda, hukukun üstünlüğü ilkesine esas kabul edilen temel delillerden birisi Maide suresindeki araştırma konumuz olan “*Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir.*” ayetidir. Zira bu ayet, Allah’ın Tevrat’ta vaz ettiği hükümlerin, Yahudilerce ya tahrif yoluyla değiştirilerek veya meşru olmayan çeşitli gerekçeler uydurularak uygulanmadığı yahut da

⁴³ Nasi Aslan, “Adalet Medeniyeti Üzerine”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 18.

⁴⁴ Said Vakkas Gözlügül, “Uluslararası Hukuk Boyutuyla Hukukun Üstünlüğü”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17/1-2 (2013), 1431-1434.

⁴⁵ el-Mâide 5/44.

⁴⁶ Udeh, Abdülkadir, *İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk (Teşri’u’l-Cinâi)*, çev. Ruhi Özcan-Ali Şafak (Ankara: Rehber Yayıncılık, 1990), 1/81-84.

⁴⁷ Ebû Dâvûd, “Hudud”, 25-26.

rüşvet gibi bir takım menfaatler ile terkedildiği belirtilmiş, bu şekilde davranışların da küfür olduğu ifade edilmiştir. Bu konunun üzerinde önemle durulması ve ısrar edilmiş olması da hukukun üstünlüğüne yapılmış çok önemli bir vurgu olarak değerlendirilebilir.⁴⁸

3.3. Devlet Başkanının Yetkilerinin Kısıtlı Olduğu

Konumuza dair ayetlerde var olduğu görülen bir diğer işarete dayalı mananın da, İslam'da devlet başkanının yetkilerinin sınırlı olduğudur. Günümüzde ancak ileri gelişmişlik düzeyine sahip demokratik ülkelerde uygulanan, çoğu ülkede de sınırları halen tartışma konusu olan ve tam bir netliğe kavuşturulamayan devlet başkanlarının yetkilerinin kısıtlanması konusunda Kur'an'ın getirdiği ilkeler gayet açık ve nettir.

“Allah'ın, kendisine Kitab'ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, “Allah'ı bırakıp bana kullar olun” demesi düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir:) “Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbânîler (Allah'ın istediği örnek ve dindar kullar) olun.”⁴⁹, “Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet.”⁵⁰ vb. ayetler, özellikle yöneticileri şer'î hükümler çerçevesinde hareket etme konusunda kısıtlamaktadır. Bu durumda peygamber dahi olsa hükümranlığı elinde tutan yöneticinin, bütün uygulamaları şer'î hükümlerle sınırlı olmak zorundadır.

Bu konuda dikkat çekici yön ise, birakalım bütün unsurları ile teşekkül etmiş bir devlet yapısını basit düzeyde dahi bir devlet idaresine sahip olmayan cahiliye toplumundan, yetkileri hukuk çerçevesinde sınırlanmış, yönetimini şura esası ile yürütmek ve yaptığı tüm iş ve uygulamalarını hukuka uygun şekilde yapmak zorunda olan, bunun yanında hukuka aykırı fiillerinden de sorumlu tutulan, ayrıca hukuksuz uygulamaları nedeniyle görevinden halk tarafından azledilebilen bir devlet başkanlığı modeline geçilmiş olmasıdır.⁵¹ Buna göre yöneticilik konumu ne olursa olsun tüm idarecilerin kendileri de diğer Müslümanlar gibi şer'î hükümlerle mükelleftirler. Devlet başkanı da dahil kimseye bu konuda bir ayrıcalık tanınmamış olup, devlet başkanları şer'î hükümler çerçevesinde halkı yönetmekle yetkili kılınmışlardır. Böylece keyfi davranışlardan men edilen devlet başkanı, hukukun belirlediği sınırlar içerisinde tasarrufta bulunabilen bir kişi konumuna getirilmiştir. Bu sayede İslam'ın tebliği ile birlikte, devlet başkanı ve halk arasındaki ilişkinin hukuksal bir zemine oturtulduğu, o dönemin tamamen güce dayalı mutlak bir hakimiyet ile yönetme anlayışına karşın şer'î hükümler dahilinde uygulanan sınırlı bir yönetim anlayışının ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca “Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.”⁵² ayeti vb. bir kısım ayetler de genel olarak şer'an konulmuş olan hükümlere hem yöneticilerin hem de halkın mutlaka riayet etmeleri gerektiğini açıkça ifade etmektedir.

İşte araştırma konumuz olan “Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerdir, zalimlerdir, fâsiklardır.” şeklindeki ayetler de devlet başkanının yetkilerinin kısıtlı olduğuna işaret eden ayetler

⁴⁸ Aslan, Nasi, “Hukukun Üstünlüğü ve İslam Hukuku”, *İslami Araştırmalar* 14/2 (2001), 254-255.

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/79.

⁵⁰ el-Mâide 5/49.

⁵¹ Udeh, *İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, 1/47-50.

⁵² el-Ahzâb 33/36.

arasındadır. Zira Allah'ın vaz'ettiği hükümlerin aynı şekliyle devlet başkanınca uygulanmasının gerekliliği ve genel şer'î mükellefiyetlere onun da uymak zorunluluğunun bulunuşu devlet başkanının idaresini kısıtlamaktadır. Bu durum hukukun üstünlüğüne ve devlet başkanının yetkilerinin sınırlılığına açıkça işaret etmektedir.

3.4. Kanun Önünde Eşitlik

Maide suresinde yer alan ve Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenlerin kâfir, zâlim ve fâsık olarak niteleyen ayetlerin delalet ettiği önemli manalardan birisi de kanun önünde eşitlik ilkesidir. Bu kapsamda İslam'ın ilk yıllarından itibaren tebliğde gözetilen temel unsurlardan birisinin eşitlik ilkesi olduğu görülür. İnsanların yaratılış olarak eşit oldukları ve gerçek üstünlüğün takvada olduğu; "Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır."⁵³ ayetiyle de açıkça ilan edilmiştir.

Hz. Peygamberin, Mahzûmoğulları kabilesinden hırsızlık yapan bir kadının, araya araçlar sokarak cezalandırılmaktan kurtarılmaya çalışılması karşısında takındığı tavır da hukukun uygulanması konusunda eşitlik ilkesine ne derece önem verdiğini göstermektedir. Zira o, Allah'ın belirlediği hadler konusunda cezayı düşürmek için aracılık yapılmasına şiddetle karşı çıkmış ve; "Ey insanlar! Sizden evvelki ümmetler ancak şu sebepten sapmışlardır: Onlar aralarında şerefli bir kimse hırsızlık yaptığı zaman onu bırakırlardı da, zayıf olan çaldığı zaman ona ceza uygularlardı. Allah'a yemin ediyorum ki, eğer Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsaydı, muhakkak onun da elini keserdim!" buyurmuştur.⁵⁴ Hz. Peygamberin bu tutumu, İslam dininde bir ceza hükmünün uygulanması noktasında hukukun üstünlüğü ve eşitlik ilkelerine nasıl bir titizlik gösterildiğinin çok açık bir göstergesidir.⁵⁵

Konumuz olan Maide suresindeki ilgili ayetlerin, işaretin delaleti ile ortaya koyduğu temel hükümlerden birisi de şer'î ahkâmın uygulanmasında kanun önünde eşitlik ilkesidir. Zira bu ayetler sebab-i nüzulleri ve bağlamlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, Yahudilerin Tevrat'ta var olan hükümleri uygulama noktasında sergiledikleri çifte standartlara ve adaletsizliklere açıkça bir reddiye olduğu görülecektir. Buna göre bu ayetler dönemin hukuki uygulamalarına da yansıyan kabileler arası üstünlük anlayışını kesin olarak ortadan kaldırmıştır. O güne kadar uygulanan, kabilelerin üstünlük veya zayıflık durumuna göre şekil alan hakkaniyetsiz diyet ödemelerini sona erdirmiştir. Yine bu ayetlerle, Allah'ın hükümlerinin uygulanışında insanların zengin ya da fakir yahut toplumda alt tabakadan veya üst tabakadan sayılmak şeklindeki statülerinin bir farklılık yaratmayacağı açıkça ortaya konulmuştur. Aynı şekilde sıradan halk kesimine uygulanan kısas hükmünün, asil ve eşraftan olan kimseler için diyete dönüştürülmesi şeklindeki hakkaniyetsiz ve kayırmacı uygulamalar da kaldırılmıştır.

Tüm bu örnekler göstermektedir ki, hukuki ahkâmın uygulanmasında toplumsal roller ve statülerin bir farklılık yaratmayacağı, bu hükümler karşısında herkesin eşit bir konuma sahip olduğu prensibi, bu ayetlerin işaret ettiği temel hususlardan birisi olmaktadır.

⁵³ el-Hucurât 49/13.

⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Dımeşk: Dâru İbni Kesîr, 2002). "Hudûd", 12; Müslim, "Hudûd", 8; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 4.

⁵⁵ Nasi Aslan, "Hukukun Üstünlüğü ve İslâm Hukuku", *İslâmî Araştırmalar/Journal of Islamic Research* 14/2 (2001), 262.

3.5. Allah'ın Açık ve Sabit Hükmünün Bulunduğu Yerde İctihada Gidilemeyeceği

Bu ayetin işaretine dayalı olarak ortaya çıkan manalardan birisinin de Allah'ın, sübutu ve delaleti kat'î olan emirleri karşısında bunlar hakkında içtihadı yer olmadığıdır. Zira Kur'an'da, "Allah, hükmeder. O'nun hükmünü bozacak hiçbir kimse yoktur."⁵⁶, "Hüküm yalnızca Allah'a aittir."⁵⁷, "Ayrılığa düştüğünüz bütün konularda (doğru) hüküm Allah'a aittir."⁵⁸, "Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin."⁵⁹, "Artık, Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet."⁶⁰ şeklindeki ayetler, İslam hukukunda asıl Şâri'in (hüküm koyucunun) Allah olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum daha önce hukukun üstünlüğü konusunda da değindiğimiz gibi, Allah'ın koyduğu hükümler karşısında kimsenin bu hükmü iptal yahut uygulamama gibi bir yetkisi olmadığını göstermektedir.

Araştırma konumuz olan "Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerdir." ayeti de Allah'ın asıl hüküm koyucu olduğunu, aynı zamanda O'nun koyduğu hükmün de asıl olduğunu zahiri ile vurgularken, işaretiyle ise Allah tarafından belirlenen ve delalet yönüyle de açık olan hükümler konusunda ayrıca bir icthad faaliyeti yürütülemeyeceğine işaret etmektedir. Bu durum fıkhıta da bir kural halini almış olup, *Mecelle*'nin 14. maddesinde de; "لا مسأغ للاجتهااد في مورد النص" *Mevrid-i nasta ictihada mesağ yoktur.*⁶¹ şeklinde yer almıştır.⁶² Yine Muaz (r.a.) hadisi de hem içtihadın hüküm istinbatında geçerli bir faaliyet olduğuna hem de Allah ve resulünün açık hükmünün bulunduğu durumlarda içtihadı gidilemeyeceğine delil durumundadır.⁶³

Buna göre icthad, şer'î ahkâmın hepsinde değil, hakkında hükmüne dair açık nassın bulunmadığı meselelerde gerçekleşir. İctihad ile şer'î hüküm elde etmek amaçlandığından, zaten hükmünün açık olduğu bir nass üzerinden ayrıca icthad ile hüküm elde etmeye kalkışmak abesle iştigal olur. Zira ulaşılan hüküm de aynı hüküm olacaktır. Örneğin namazın farz oluşu, orucun farz oluşu veya zinanın haramlığı gibi konular, hüküm olarak yaygınlaşmış, hatta alim ile cahil arasında bilme yönüyle fark kalmayacak derecede herkesçe malum hükümlerdir. Bunlar hakkında icthad edip aynı hükümleri ortaya koymak anlamsız olduğu gibi, bunların aksine bir hüküm geliştirmek de geçersizdir. O halde icthad edilecek hususlar, hakkında kat'î delillerin olmadığı meselelerdir.⁶⁴

İşte konumuz bağlamındaki ayette bu manaya da işaret olduğu görülmektedir. Zira ayette Allah'ın hükümlerinin, O'nun emrettiği şekliyle uygulanması istenmiş olmakla hüküm yönüyle açık ve kat'î konumdaki nasslar hakkında, bunlardaki açık hükme rağmen bir icthad yapılamayacağı, değişikliğe gitme veya aksi yönde istinbatta bulunulamayacağı da dolaylı olarak ifade edilmiş olmaktadır. Burada son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, bu ayetlerde Allah'ın Tervat'ta zina suçuna dair koyduğu hükümleri uygulanmamaları nedeniyle ehl-i Kitab'ın şiddetle eleştirilmiş olmaları ve Hz. Peygamberin de Allah'ın

⁵⁶ er-Ra'd 13/41.

⁵⁷ el-En'âm 6/57.

⁵⁸ eş-Şûrâ 42/10.

⁵⁹ en-Nisâ 4/105.

⁶⁰ el-Mâide 5/48.

⁶¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâmı 'Adliyye* (İstanbul: Matba'atü Osmaniyye, 1300(h.), 24.

⁶² Konu hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Serkan Çelikan, *Mecelle'nin Külli Kaidelerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023), 148-152.

⁶³ Geniş bilgi için bk. Halis Demir-Necdet Aydoğdu, "Hadis ve Fıkıh Usûlü Alimlerinin Hadislerin Değerlendirilmesine Farklı Yaklaşımları Üzerine Bir İnceleme: Muâz'ın (r.a.) İctihad Hadisi Örneği", *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Haziran 2020), 44-68.

⁶⁴ Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fî şerhi'l-kavâidi'l-fikhiyye fî ş-şerîa'ti'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2015), 38; a.mlf., *el-Vecîz fî usûli'l-fikh* (Bağdat: Müessesetü Kurtuba, 1976), 406.

Tevrat'taki hükmünü tatbik etmiş olması, nasslarda yer alan hükümlerin zaman, mekan ve kültürel şartlar nedeniyle ictihad vb. yollarla devre dışı bırakılmayacağına da bir göstergesidir.⁶⁵

3.6. Allah'ın Hükümleri Karşısında Kanuna Karşı Hile Yoluna Başvurulamayacağı

Kanuna karşı hile ifadesi ile fıkıhta genelde; “meşru vasıtalar kullanılarak dinen meşru olmayan sonuçları elde etmeye çalışmak” kastedilir. Kısaca dinen meşru görülemeyecek bir sonuca ulaşmak için görünüşte dinen meşru olan yollar kullanılması şeklindeki muameleler kanuna karşı hile metodudur. Buna göre yapılan şey şeklen kanuna uygun gibi gözükür, ancak bu meşru görüntünün ardında, kanunen yasak olan bir şeyi elde etme amacı güdülür. Bu şekilde ya açık bir dini hüküm boşa çıkarılmış yahut da dinin yasakladığı bir husus meşru bir görünüme büründürülmüş olur. Yani her ne kadar meşru yollar kullanılmış gibi görünse de ulaşılan sonuç dinen meşru olmayan bir durumdur. Bu şekilde şeklen hukuka uygun gibi gözükse de yasaklanmış bir sonucu elde etmeye dönük, Şârî'in vazettiği dini hükümlerin genel ruhuna aykırı ve hile kastı taşıyan muamelelere mezhep imamları arasında cevaz veren kimse yoktur.⁶⁶ Zaten böylesi bir hareketin, şer'î mükellefiyetleri ortadan kaldırmaya ve yasakları işlemeye bir yol olacağı gayet açık bir durumdur.

Kur'an'da, Yahudîlerin cumartesi avlanma yasağını delmek için böylesi hileli yollara başvurdukları, kendileri için bir imtihan vesilesi olmak üzere diğer günlerde denizde hiç görülmeyen balıkların cumartesi günü sürüler halinde kıyıya gelmesi karşısında onları avlayabilmek için bir yol aradıkları, sonunda cumartesi günü kıyıya gelen balıkları çeşitli tuzaklarla kıyıda alıkoydukları ancak onları cumartesi gününden sonra gidip denizden aldıkları böylece cumartesi yasağını çiğnemekten kurtulmuş olduklarını düşündükleri belirtilmiştir. Ancak şer'î bir hükmü bu şekilde hileli yollarla boşa çıkararak bu davranışları nedeniyle şiddetle kınanmışlardır. Aynı zamanda bu yüzden Allah'ın şiddetli gazabına uğrayacakları da ifade edilmiştir.⁶⁷

Konumuz dâhilindeki ayetler sebab-i nüzulleri ile birlikte değerlendirildiğinde ortaya çıkarılabilecek anlamlardan birisinin de Allah'ın kesin hükümleri ortada iken çeşitli hileli yollara sapmak suretiyle bunların boşa çıkarılmayacağı olduğu söylenebilir. Zira sebebi nüzul ve ayetlerin bağlamı açısından bakıldığında kısas ve zinaya dair hükümlerin çeşitli yollarla ya ortadan kaldırıldığı veya değiştirildiği yahut da rüşvet veya başka türden menfaatler karşılığı bu hükümlerin eğilip büküldüğü, farklı şekillere büründürüldüğü ifade edilmekte, bu tür girişim ve uygulamalar tümüyle reddedilmektedir.

Sonuç

Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmeyenleri kâfirler, zâlimler ve fâsiklar olarak niteleyen Maide suresi 44, 45 ve 47. ayetlere dair yaptığımız bu araştırma neticesinde ortaya çıkan sonuçları şu şekilde ifade edilebilir:

⁶⁵ Sabri Erturhan, “Hadd Ve Kısas Cezalarının Tarihselliği Veya Evrenselliği Sorunu”, *İslam Ceza Hukuku Uluslararası Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Refik Korkusuz-Abdurrahman Eren (İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017), 1/496.

⁶⁶ Saffet Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile* (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996), 423-425.

⁶⁷ el-A'râf 7/163-166.

Kaynaklardaki sebab-i nüzule dair bilgilerden anlaşıldığına göre bu ayetler Yahudilerin, Allah'ın Tevrat'ta vaz'ettiği hükümleri tahrif etmeleri, değiştirmeleri ve çeşitli yollarla boşa çıkarıp uygulamaktan uzak durmaları nedeniyle inmiştir. Bu nedenle de bu ayetlerindeki hükmün sebab-i nüzule hasredilerek sadece bu davranışları sergileyen Yahudileri kapsadığı şeklinde yorumların tarihi süreçte yapıldığı görülmektedir. Ancak bu ayetlerin bu şekilde sadece belli bir zümreye tahsisinin doğru bir yaklaşım tarzı olmadığı açıktır. Hem Kur'an mesajlarının genel olarak evrensel oluşu hem de sebebin hususiliğinin hükmün umumîliğine engel olmayacağı esaslarından hareketle bu ayetin hitabının Müslümanlar da dahil herkesi kapsadığı rahatlıkla söylenebilir. Bu ayetlerde Allah'ın vaz'ettiği hükümlerin mutlaka uygulanması gerektiğine dair ibarenin delaleti ile sabit olan hükmün yanında, işaretin delaletine bağlı olarak da birçok hükmün varlığı dikkat çekmektedir. Buna göre ayetlerin özellikle sebab-i nüzülü ve bağlamı da dikkate alınarak değerlendirildiğinde adaletli olunmasına, hukukun üstünlüğüne, kanun önünde eşitlik ilkesine, devlet başkanının da yetkilerinin kısıtlı olduğuna, Allah'ın açık hükümlerinin bulunduğu yerde farklı yönde ictihad faaliyeti yürütülemeyeceğine ve kanuna karşı hile yollarına gidilemeyeceğine işaret yoluyla delalet ettiği görülmektedir. Daha açık şekilde söylemek gerekirse bu ayetlerde, Allah tarafından konulan hukuk kurallarının herkesi bağlayıcı şekilde genel olduğuna, kişinin eşraftan yahut sıradan halktan oluşuna bakılmaksızın şer'î hükümlerin herkesi kapsayacak şekilde adaletli ve eşit şekilde uygulanması gerektiğine, Allah'ın sabit hükümlerinin devlet başkanı veya alimler tarafından değiştirilemeyeceğine, bu hükümlerin aksi yönünde ictihad faaliyeti yürütülemeyeceğine, rüşvet vb. menfaatler karşılığında din adamı ve hukukçular eliyle hukukun eğilip bükülmesine müsaade edilemeyeceğine işaret edildiği görülmektedir.

Kaynaklar

- Ahmed Cevdet Paşa. *Mecelle-i Ahkâmı 'Adliyye*. İstanbul: Matba'atü Osmaniyye, 1300(h.).
- Ak, Ahmet. "Ebu'l-Müîn en-Nesefî'ye Göre İman-Amel İlişkisi". *Dini Araştırmalar* 8/24 (2006), 245-252.
- Âmidî, Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fî usûli'l-fikh*. thk. Abdurrezzak Afîfî. 4 Cilt. Riyad: Dâru's-Samiî, 2003.
- Apaydın, Yunus. *İslam Hukuk Usûlü*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2017.
- Aslan, Nasi. "Adalet Medeniyeti Üzerine", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 9-27.
- Aslan, Nasi. "Hukukun Üstünlüğü ve İslâm Hukuku", *İslâmî Araştırmalar/Journal of Islamic Research* 14/2 (2001), 252-266.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 2000.
- Buhârî, Abdülaziz b. Ahmed. *Keşfü'l-esrâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. Dimeşk: Dâru İbni Kesîr, 2002.
- Çelikan, Serkan. *Mecelle'nin Külli Kaidelerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.
- Demir, Halis -Aydoğdu, Necdet. "Hadis ve Fıkıh Usûlü Alimlerinin Hadislerin Değerlendirilmesine Farklı Yaklaşımları Üzerine Bir İnceleme: Muâz'ın (r.a.) İctihad Hadisi Örneği". *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Haziran 2020), 44-68.
- Demirci, Sabri. "Maide Suresi 44, 45 ve 47. Ayetleri Hakkında Müfessirlerin Görüşlerinin Tahlili". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (Ağustos 2013), 391-413.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebû Dâvûd*. thk. Muhammed b. Salih er-Râcihî. Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, ts.
- Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyê'l-kitâbi'l-kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsîl Arabiy, ts.

- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Erturhan, Sabri. "Hadd Ve Kısas Cezalarının Tarihselliği Veya Evrenselliği Sorunu", *İslam Ceza Hukuku Uluslararası Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Refik Korkusuz-Abdurrahman Eren. 1/476-513. İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdusselam Abduşşâfi. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993.
- Gözlügöl, Said Vakkas. "Uluslararası Hukuk Boyutuyla Hukukun Üstünlüğü". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17/1-2 (2013), 1423-1453.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l- Kur'âni'l-'Azîm*. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1999.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *et-Tahrîr fî usûli'l-fikh*. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, 1351(h.).
- Karaman, Hayreddin. "Adalet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/343-344. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Kallek, Cengiz. "Vesk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/70. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Köse, Saffet. *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el- Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü't-tevhîd* (Açıklamalı Tercüme). çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İsam Yayınları, 2014.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr, *Tevlâtü'l-Kur'an*, çev. Sadık Kemal Sandıkçı. 17 cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü Târîhu'l-Arabiy, 2002.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. Riyad: Dâru Tayyibe, 2006.
- Nesefî, Ebu'l-Muin. *Tabsiratü'l-edille fî usûli'd-dîn*, thk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât. *Tefsîru'n-Nesefî (Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl)*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. Beyrut: Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 1998/1419.
- Pezdevî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*. Karaçi: Mîr Muhammed Kütüphane Merkezi, ts.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1981.
- Salim b. Zekvân, *es-Sîre (Bir Haricî/İbadî Klasiği)*, çev. Harun Yıldız. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2011.
- Şehristânî, Ebû'l- Feth Muhammed Abdulkerim. *el-Milel ve'n-nihal*. thk. Ahmed Fehmi Muhammed. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 1992.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Udeh, Abdülkadir. *İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk (Teşri'u'l-Cinâi)*. çev. Ruhi Özcan-Ali Şafak. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1990.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Tefsîru'l-keşşâf*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Vecîz fî şerhi'l-kavâidi'l-fikhiyye fî ş-şerâ'ati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2015.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*. Bağdat: Müessesetü Kurtuba, 1976.
- Zuhaylî, Vehbe. *Tefsîrü'l-Münîr*. 16 Cilt. Şam: Dâru'l-Fikr, 2009.